

tù pa tam nastopijo še dalje na jugu okoli Turjaka, blizo Grahovega pri Cirknici in okoli Sodražice. Nagnjeni so le-ti skladi skoraj povsod proti severu ali severo-zahodu, zdaj bolj zdaj manj, včasih stojé skoraj navpik. Kar se tiče paleontologije (okamenin), pravijo, da se dobé pri Češenci školjke, latinsko imenovane „Productus giganteus“; jaz nisem imel časa iti gledat. Na gradu v Ljubljani pa se dobé v glinatem škrlniku ostanki praproti „Neuropteris tenuifolia“, ki zdaj ne raste nikjer več.

Škrlniki premogovne tvorbe niso postali v morji, ampak v sladki vodi.

Národne stvari.

Enakopravnost národnih plemen

po ustavi od 21. decembra 1867.

Da-si pošteni Slovenec ne more prav vesel biti nove ustave, kateri je neslovanska večina odločevala mer ali pravec in krojila oblik, vendar ni da bi moralo v nji vse napačno biti; tudi ne bi bilo razumno, za-njo celó ne zmeniti se, kakor bi je ne bilo, ampak pametneje bode, v tem posnemati vrle Čeha, ki stojé v prednji vrsti opozicije, pa jih je pri vsem tem misel polastiti se tega, kar so nove postave dobrega prinesle.

Vredno je tedaj, bolj pomarati za-nje in dozvedeti jim pravi zmisel in sežaj. Tukaj pa se hočemo pomeniti samo o enakopravnosti národnih plemen.

Národne pravice določuje §. 19. osnovne postave o občnih pravicah vseh državljanov (državnega zakonika 1867, št. 142), kateri §., poslovenjen po deželnih zakonikih (z ozirom tudi na neki dodatni popravek), govori tako-le:

„Vsa národna plemena v državi so enakopravna in vsako pleme ima nepovredljivo pravico, da mu se národnost in jezik čuvata ter gojita.“

„Enakopravnost vseh deželskih jezikov v šoli, v uradu in javnem življenju priznava se od strani države.“

„V deželah, v katerih stanuje več národnih plemen, naj bodo javna učilišča napravljena tako, da se vsakemu teh plemen dado potrebni pomočki za izomiko v svojem jeziku, a ne bode nikomur sile naučiti se kterega drugega deželnega jezika.“

Najpred naj se tù pové, da je ta postava od 4. marca 1849. leta sem prva, v kateri je enakopravnost narodov očitno izgovorjena. Niti diploma od 20. oktobra 1860., niti ustava od 26. februarja 1861. leta je ne omenjete, čeravno so se zlasti slovenski časniki pogostoma sklicavali na prvo izmed teh dveh pisem. Diploma od 20. oktobra 1860 govori v 2. odstavku „o pravicah in svobodah raznih kraljestev in dežel“, v 3. odstavku „o zgodovinski zavesti prava in o različenosti teh kraljestev in dežel“, v 4. odstavku zadnjič „o enakosti podložnikov pred postavo in o enaki dolžnosti gledé na vojaštvo in plačevanje davkov“, ali besedice o národnih pravicah bi v nji zastonj iskali, niti se moremo čuditi temu, če pomislimo, da so na sestavljanje te diplome Magjarji imeli največi vpliv. Samo v prestolnem ogovoru, s katero je svetli cesar prvo sesijo državnega zbora 1861. leta odprl, govorilo se je o enakopravnosti vseh narodov in o enaki ljubezni in skrbi za vsakega iz mnogih plemenitih narodov.

Ne morem torej drugače nego v tem §. 19. videti prevažen napredek.

Prva dva odstavka tega paragrafa sta posneta iz Kromeriškega načrta, iz kterega je prvi prešel tudi v Olomuško ustavo od 4. marca 1849. leta; kajti v rečenem načrtu nahajamo pod §. (19) 21. osnovnih pravic

(Grundrechte): „Alle Volksstämme des Reiches sind gleichberechtigt. Jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität überhaupt und seiner Sprache insbesondere.“

„Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule und Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate gewährleistet.“

Prvi stavek izrekuje najrazsežnejše načelo: da imajo vsi narodi enake pravice; on preklicuje vse narodne privilegije, podira vse pregraje, ki bi enemu plemenu kratile, kar je drugim svobodno in dopuščeno, ter vleva pravičnost in enako mero v razdeljevanju vseh dobičkov, koristi in ugodnosti, kolikor zavisé od države.

K drugemu stavku, ki so mu nemške besede te: „Jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache“, in kterega ima od besede do besede tudi ustava od 4. sušca 1849., moram najpred povedati svojo misel, da je bil v letu 1849. napačno poslovenjen s temi besedami: „vsak narod ima nerazžaljivo pravico, svojo národnost in jezik varovati in omikovati.“

Govori se namreč tù o samodjavnosti narodov, o tem, da narodi smejo svojo národnost braniti in hraniti, svoj jezik likati in mikati, kakor če bi izvirna postava imela: „Jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht zur Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache“ ali pa, „ein Recht, seine Nationalität und Sprache zu wahren und zu pflegen.“ Ali nemški tekst pravi: „Recht auf Wahrung und Pflege“, to je, „ein Recht darauf, dass seine Nationalität und Sprache gewahrt und gepflegt werde.“

Kdor nemščini dobro glas vé, ne bode dvomil o resničnosti našega tolmačenja. Primeri še na pr. „ein Recht auf Bestattung in geweihter Erde“ (pravica, biti pokopan v posvečeno zemljo) in pa „Protestanten haben ein Recht zur Beerdigung ihrer Todten auf dem katholischen Friedhofe.“

Na ónem stališču, ki namreč ohrambo in gojitev národnosti prepušča zgolj samodelnosti dotičnega plemena, stal je na pr. bivši minister Schmerling, ko je interpelacijo slavnega borivca za národne pravice, dr. Tomana, odbil s tem, „da Slovenci nimajo šolske knjige razen edinega katekizma, kterega je tiskal neki Balznik.“

Ali zmisel sedanje postave sega dalje. Vse, kar se od strani postavodavne in izvršilne državne postave more zgoditi za ohrambo národnega bitja in za razvét jezika, vse to se tudi mora zgoditi. Dalje se vé da postava ne sega, niti more ktera človeška moč raznim národnostim, pri kterih vladajo različne okolnosti, različni pogoji, zagotoviti na pr. enakomeren razcvet literature, ali enak materijalni napredek ali enako veljavo na zemlji.

Drugi odstavek je državni zbor sicer nekoliko oslabil, ker sedanja postava več ne govori (kakor kromeriški načrt), da država je porok, da je dobra za enakopravnost, ampak le, da ona priznava enakopravnost raznih jezikov v šoli, uradih in javnem življenju. Ali ta razloček ni toliko važen, kakor bi kdo iz prvega mislil. Kajti če ima razum vladati državo in postavodavstvo njeno, mora se to, kar se priznava za dobro, za pravico, tudi izpeljati v vseh tistih ozirih in stranéh, na ktere ima država kak vpliv.

Tudi zadnji odstavek, ki ga je državni zbor iz svojega blaga pridodal, ne bode po svojem obsegu velike škode delal ni Čehom, zoper kterih šolsko postavo meri, kakor je podoba, ni Slovencem, tem manj, ker brani manjino proti večini, in mi Slovenci vemo za več takih zborov, v kterih so naši ljudje v manjšini. Govori pa ta odstavek razločno, da se morajo šole urediti tako, da se v njih lahko vsak narod, torej tudi slovenski v svojem jeziku izobrazí, in da se sme, da pa

ni siljen nihče učiti se drugega tu nemškega, tam laškega jezika.

To so glavna načela, ki jih postavlja osnovna postava za narodne pravice.

Razum nam veli, da so ona dobra sama na sebi, tem bolj, ker izvirajo iz druge dôle, ter so spočeta v duhu leta 1848. Toda osnovna postava se mora še le izvršiti, mora stopiti v življenje, in vse zdanje in prihodnje postave, ki se izdado s privolitvijo državne ali deželni zborov, vse naredbe, ki jih izdada zvršilna državna oblast, morajo biti osnovane in izpeljane v duhu, po načelih iste osnovne postave. Ali „leges vigilantibus scriptae“ (kdor postavo zaspi, sam je kriv)! Da tako v resnici bode, da se ne vkrade in pritepe napačna, krivična, osnovnim postavam nasprotna praksa, morajo čuti in paziti neprestano in nevtudno državni poslanci, deželni zbori in odbori, okrajna in občinska zastopstva in posamezni ljudje, kjer in kolikor se kterege tiče. Da se občne pravice razznanijo, in pota, po katerih se one dosejajo in krivice odbijajo, po vsem narodu razvedó, delo je zlasti, delo krasno in zaslužno slovenskih časnikov, kateri naj, zapustivši visoko politiko, narod učé, dramijo in spodbujajo, in pa v njem mir in spravo, zložnost in edinost čez vse drugo gojé, kajti malo nas je, Latinec pa pravi, da „discordia res maxumae dilabuntur.“ Če bi zdaj roke križem držali, dokler bodo naši nasprotniki delali, če bi mirno dali razvadam in napakam vkořeniti se, imeli bi škodo gotovo, — ali te škode ne bi bil kriv §. 19. M. L.

Slovstvene stvari.

Die slavischen monatsnamen von Dr. Franz Ritter von Miklosich.

Spisal Fr. Levstik.

Majus.

(Dalje.)

Kar se dostaja a): nsl. špogati, strvisn., sredvisn. spulge brauche, pflege, enako tudi nsl. bogati more izvirati iz nem. folgen; — dalje nsl. aštrželj o. Mark., poleg: avštrželj m. (v Laščah) hosenträger iz bavnem.: halster, halstern hosenträger, Schmell. 2, 184; nsl. (po Dolenjskem): jért, jérat (nam. jérot) nusshäher, iz kočevskonem. gerholtr nusshäher, Elze 51; nsl. vátel, vátal m. elle iz sredvisn. wald-elle, ein längenmass: „ein rechte daicze mail kuniges masse die schol vir ecker lenge haben, vnd iede ecker lenge sol haben czweliff gewende, das sint acht vnd vierzig gewende, vnd iedes gewende sol haben dreissig messruten, so schol iede ruten behalten fvnffczehen waldelen ader rechte holczelen, das ist ein rechte daicze maile kuniges masse“, Benecke-Müller 2, 170; — iz nem. gartrose imamo nsl. gártroža, gáltroža, po Dolenjskem: gátroža; nsl. beseda: močeróv, močeról (Dalm.), poleg: močerad, čomorad (Mikl. lex. 381) molch, uže po svojih tako raznih oblikah glasno priča, da nej slovanskega plemena, ter njé prava oblika menda je: močeróv, močeróva, kakor se govori po Dolenjskem, a vse druge so pokvarjene. Ta beseda spada meju najčudnejše jezikoslovne popake, kajti najbrže je postala iz strvisn. moltwurm, poleg: mol, sredvisn. mol, molle, novisn. molchwurm, poleg: molch, salamander, eidechse, Graff 2, 719, Diefb. gloss. 2, 28, Benecke-Müller 2, 27, da je torej nepreložen ostal prvi, Slovencu menda nerazumni del besede: mol, molt, a drugi del: wurm se je poslovenil, i tako se je porodilo: molčrv (moltčrv), mo-

črv, močròv, močeróv. Da se enako raztéjajo besede, celó po polnem domače, imamo izglede: na Gorenjskem pod Šmarno goro sem slišal: čerésu (čeréslo) nam. čréslo gárberlohe, i Notranjci so iz priimka Premrl naredili: Premrù, Premròv, v rodilniku: Premróva; kar se dostaja b) i sicer a): nsl. ajžer, poleg: aržer, aržet (kakor nsl. vajet leitseil iz bavnem. weiler, waje leitseil, Schmell. 4, 54, nsl. žágrad m. sakristei iz nem. sagerer, sagrer sakristei Schmell. 3, 208) iz bavnem. aser sack, Scmell. 1, 116; nsl. korajža iz romanskega: vlaš. coraggio, špan. corage, franc. courage herzhafteit, Diez etym. wörterb. 1, 139; strsl., srb. kajcija aprikose iz: κασία Mikl. lex. 279; β) nsl. (v Laščah): ájmožna poleg drugod navadne oblike: álmožna, iz nem. almosen; nsl. fájmošter iz nem. pfarrmeister; strsl. šejkъ nam. i poleg: šelkъ sericum, Mikl. lex. 1132. — Vrnimo se zopet k spisu gosp. dr. Miklošiča: e) nsl. risalček (bolje risalščak, rusalsčak) pfingstmonat, novi-Jez, nsl. risale, strsl. rusaliya pfingsten, kar je po gosp. dr. Miklošiči iz gršk. ῥουσία, a to iz lat. rosalia, i to nam. tudi navadne oblike rosaria: pascha rosata, rosenostern; f) nsl. filipovščak ev.-tirn., Jamb. majus, sv. Filipa (i Jakoba) mesec; g) strsl. létъ nъ majus (?).

(Dalje prihodnjič.)

Slovansko slovstvo.

* Sravnjivajuči zemljepis za više razrede srednjih učionah. Napisao Franjo Bradaška, profesor na velikoj gimnaziji u Zagrebu 1867.

Na blizo 32 polah nam predstavlja ta knjiga vés svet, kolikor mogoče na kratko, a vendar tako obširno, da čitatelj ne pogreša ničesa, kar mu treba, da more reči: zdaj poznam svet. Voditelj učenemu našemu pisatelju, kterege ponosno svojega rojaka zovemo, bil je posebno občecenjeni W. Pützov „primirjajoči zemljepis“; al mnogo bilo je treba predelati, da je knjiga pravična vsaki zemlji, to je, da preobširno ne popisuje ene, a ne krči druge zemlje. Nemec Pütz vso važnost poklada v Nemčijo, velikansko Rusijo pa površno popisuje. Slovanska knjiga ne sme se krivičiti enostranosti.

Začenja se knjiga z matematičnim zemljepisom ter popisuje pred vsem nebeška telesa (solnce, mesec itd.), podobo zemlje, njeno sukanje, letne dôle itd. Drugi del je prirodni zemljepis (popis vodá, suhe zemlje, zraka, pridelkov prirodne (natorne). Posebno zanimiv je 3. del: narodo- i zemljeslovje, ki obsega plemena človeška, ki živijo na svetu, njihove jezike, vere, stopinjo obrazovanosti, državno uredjenje. Vse to v obče. Potem prestopi v popis starega sveta (Azije, Afrike, Evrope) in popis novega (Amerike in Avstralije). Tu nahaja čitatelj o vsakem delu sveta o vseh državah in deželah vse, kar omikanega človeka zanima in mu je treba vedeti. Tako na pr. se pričinja Avstrije popis s položajem njenim, granicami in veličino, z gorami in rekami in prestopi potem na popis raznorodnosti in raznojezičnosti njene, v kterih jo presega sama Rusija. Po Czoernigu živi v Avstrii 15 različnih narodov! vendar je eden tako poglaviten in močen, da so vsi drugi memo njega neznatni, a ta glavni narod je narod slovanski. Nemci, šireči se od zapada proti izhodu, in Magjari, ki so predri z druge strani med Slovane, razcepili so jih na dvoje, in tako razcepljeni so ostali Slovani po številu dosihmal najjači narod v Avstrii, gospodovani po nemškem (evropejskem) in magjarskem (neevropejskem) narodu. Slovanov vseh v Avstrii je 16 milijonov in pol (Čehov, Moravanov in Slovakov 6⁸/₁₀ milijonov, Poljakov 2 milijona in 300.000,